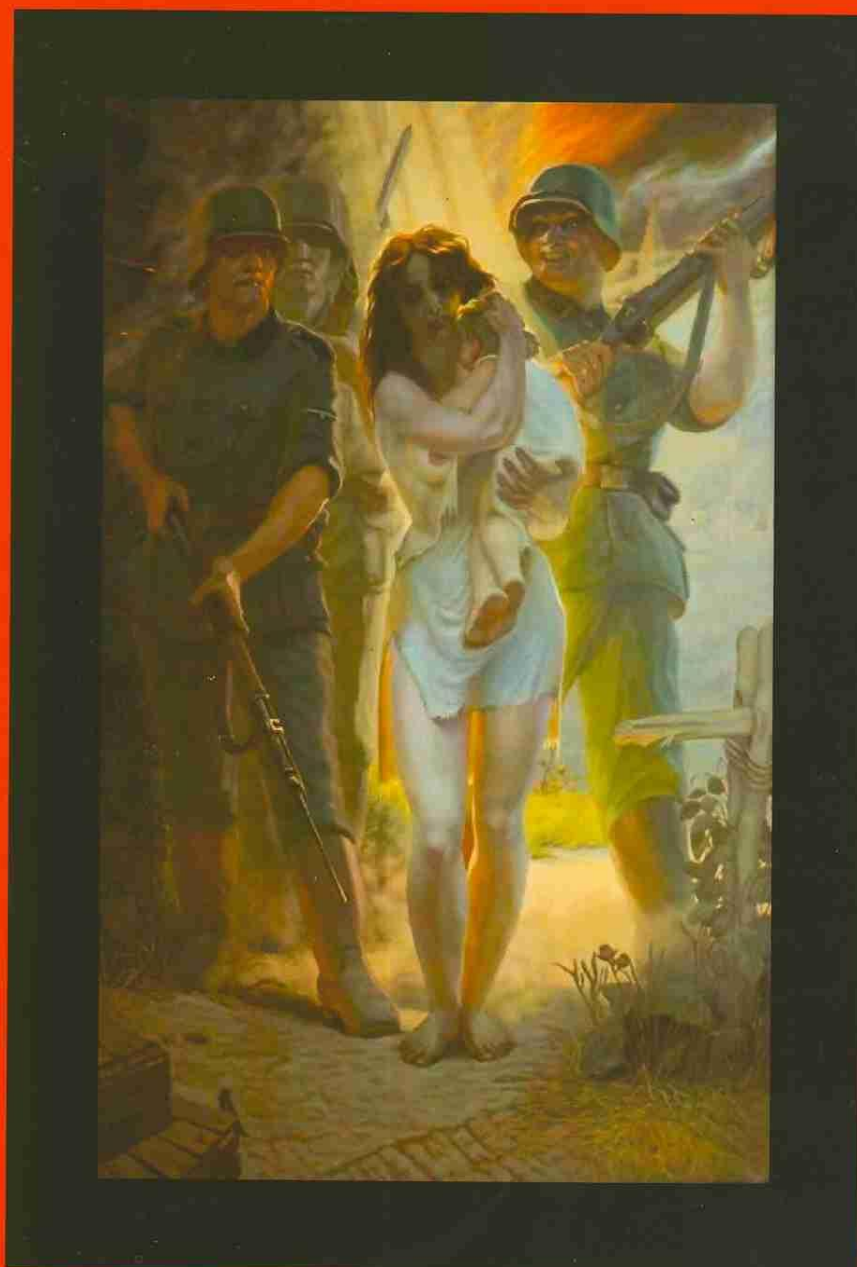

Михайло Гутор

Бабин Яр: в серці страх, в серці біль, в серці розпач...

Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр»
Київ-2015

Передмова

«Наші блаженної пам'яті мудреці встановили довічне правило: “Не засуджуй ближнього, доки сам не побував у його “становищі” (Авот 2:4).

Але навіть ми, хто був у цьому “становищі” коли виникає потреба зрозуміти і винести вирок, починаємо спотикатися. Як могло трапитися, що мільйони людей вмирали, що їх знищували у найнеймовірніший і найжорстокіший спосіб, а світ уперто мовчав?».

Давид Кахане

Голокост... Що це? Апокаліпсис? Чума ненависті до цілої нації? Це найстрашніші злочини "коричневої чуми" проти людства. Витончене знищення і винищування цілого народу. Це історична подія – загальнолюдська трагедія.

Вперше "Голокост" як термін був використаний у першому десятилітті ХХ століття. У побут слово увійшло з грецьких біблійних текстів і означало "всепалення". Його використовували по відношенню до єврейських погромів, до геноциду вірмен в Османській імперії. Пізніше, з приходом до влади Гітлера в Німеччині, була втілена в життя нацистська расова політика, заснована на концепції расової гігієни. Її суттю був поділ людей на представників вищої раси і елементи нижчих рас. Був потрібен відповідний відбір. Він висловлювався в переслідуванні, проведенні стерилізації, знищенні людей, що відносяться до групи "неповноцінних": людей з фізичними та розумовими відхиленнями, циган, слов'ян, євреїв, політичних супротивників, гомосексуалістів і представників інших меншин і груп. Цю бюрократичну, методично організовану операцію з винищування людей назвали "Голокост".

Що це за ідеологія, що вражає ретельною продуманістю і докладною розробленістю заходів, спрямованих в першу чергу на повне знищення цілого народу?

Єврейський Голокост був описаний в книгах Елі Візеля, єврейського письменника, що пройшов крізь пекло Освенцима і Бухенвальда. Після його першої книги "І світ мовчав", що вийшла в 1956 році, слово "голокост" стали писати з великої літери.

З початку дії режиму нацистів були засновані концентраційні табори, куди відправлялися євреї, цигани та інші жертви расової та етнічної ненависті. Для контролю над ситуацією створювалися табори примусової праці, гетто для єврейського населення. Для подальшої депортації людей діяли пересильні табори. Величезна їх кількість функціонувала по всій Німеччині та на окупованих територіях.

У 1938 році світ потрясли події "Кришталевої ночі". Це був скоординований погром євреїв, безліч з яких було покалічено або вбито, тисячі людей були відправлені в концтабори.

Під час війни спеціальні каральні загони, так звані айнзатцгрупи, слідували за армією з метою проведення операцій з масового знищення нижчих груп населення, включаючи євреїв і циган. На окупованих територіях сотні тисяч людей розстрілювали, відправляли в гетто і в табори смерті.

Наприкінці війни есесівці з метою запобігання звільнення Союзними військами величезного числа в'язнів переміщали їх пішими маршами і поїздами. Це були так звані "марші смерті". До 7 травня 1945 тривав подібний Голокост. Що це було? Це було навмисне знищення євреїв, яке поділялося на три етапи.

До 1940 року планувалося вирішити єврейське питання шляхом масового виселення з Німеччини та інших, зайнятих нею, регіонів. Другим етапом був початок концентрації всіх євреїв у гетто, які відкривалися в Польщі та інших східних областях, окупованих Німеччиною. Це тривало до 1942 року. Третій етап передбачав остаточне рішення єврейського питання, суть якого полягала саме в планомірному фізичному знищенні народу. Були вбиті люди, місцева культура євреїв, знищена пам'ять про цю унікальну невід'ємну частину культури Східної Європи.

У певному сенсі нацистам успішно вдалося вирішити єврейське питання. Чи можна якось зрозуміти Голокост? Що це? Антисемітизм, на той момент властивий масовій німецькій свідомості, чи злякисна деструктивність, властива людському роду?

Якщо до тридцятих років чисельність єврейського населення становила близько 8 мільйонів, то до кінця періоду "всеспалення" вона ледь сягала 2 мільйонів чоловік. Разом з єврейським народом "коричнева чума" поховала представників і інших національностей. Були заморені голодом, закатовані і вбиті більше 31 мільйона слов'ян і до 500 тисяч циган.

Найбільші табори смерті були розташовані в Польщі. Одним з найбільш високопродуктивних з позиції технології знищення людей був табір Аушвіц-Біркенау. Тут за один день в крематоріях і газових камерах гинули 12 тисяч осіб.

27 січня 1945 року в'язні найбільшого нацистського табору смерті Аушвіц-Біркенау були визволені. Цей січневий день став синонімом страшного злочину проти людства в історії, і надалі був оголошений днем пам'яті жертв Голокосту.

У 2005 році в Берліні був відкритий пам'ятник жертвам Голокосту у вигляді кам'яного лабіринту, створеного з більш 2700 бетонних плит різної висоти. Проходячи між ними, помічаєш, що досить складно знайти вихід. Подібний задум П. Айзенмана, американського архітектора, виразно викликає розгубленість і тривогу. Саме їх у роки війни відчували євреї – їм нікуди було бігти, нікуди сховатися. Люди в оточенні інших людей робили безпрецедентне і масштабне знищення народу – Голокост. Що це? Як це

стало можливим? Де проходила та грань, за яку не можна заходити, за якої люди переставали бути людьми?

Голокост – страшний приклад людиноненависницьких поглядів нацистів. Але скільки після нього було ще депортацій, репресій, прямого геноциду. Чи є можливість змінити що-небудь? Людська байдужість, небажання або невміння співчувати, байдужість до жорстокості, до чужого болю, утиск прав людини або цілого народу знову можуть привести до катастрофи. Кажуть, що змінити світ можна, якщо змінитися самим.

Під час нацистської окупації Києва у 1941-1943 роках Бабин Яр став місцем масових розстрілів окупантами мирного населення і радянських військовополонених: євреїв та циган – за етнічною ознакою, а також партійних та радянських активістів, підпільників, членів Організації Українських Націоналістів, заручників, „саботажників”, порушників комендантської години та інших.

Центральною подією в історії Бабиного Яру стали масові акції по знищенню єврейського населення м. Києва 29-30 вересня 1941 р. Лише за ці два дні тут розстріляли майже 34 тисячі євреїв.

Дата трагедії була вибрана не випадково. На цей день, 29 вересня, в 1941 році припадало велике єврейське свято Йом-Кипур, Судний День, а наступного дня, як завжди, у православних був день Віри, Надії, Любові та їх мудрої матері Софії. Сценаристам першої серії Страшного Суду було необхідно не просто знищити приречених, але розтоптати, позбавити віри їх душі. І, що не менш важливо, остаточно розбестити душі виконавців, дозволяючи їм безкарно вбивати навіть в світле християнське свято.

Подальші розстріли євреїв проходили 1, 2, 8 і 11 жовтня 1941 року, коли ще було розстріляно приблизно 17 000 євреїв з київських передмість і області.

Усі два роки фашистської окупації м. Києва Бабин Яр був місцем регулярних розстрілів (і поховань), до Бабиного Яру регулярно прибували криті машини з вул. Короленка, 33, — поліції безпеки та служби СД. Позбавляли життя вже не зважаючи на національність. Спершу розстрілювали. А починаючи з 1942 р. знищували тут же в газвагенах-душогубках. Тут 21 лютого 1942 року була розстріляна і похована видатна поетеса Олена Теліга, тут лежить багато українських підпільників.

В різних публікаціях даються різні цифри загальної кількості людей, знищених у Бабиному Ярі, – приблизно від 70 тисяч до 200 тисяч чоловік. У 1946 році на Нюрнберзькому процесі наводилася оцінка близько 100 тисяч чоловік, згідно з висновками спеціальної державної комісії для розслідування нацистських злочинів під час окупації Києва. Більшість тіл було спалено за наказом Німецького командування у 1943 році.

Головне питання тут, яке постає перед людством як, яким чином може дійти людина до того, щоб знищити в собі все людське і стати активним носієм тотального знищення, байдужим до страждань жертв або мовчазним співучасником майже ритуальних людських гекатомб.

Німецький філософ Теодор Адорно якось зауважив, що після Освенциму витончена фортепіанна музика видається неможливою й абсурдною. А нобелівський лауреат Йосип Бродський стверджував, що “писати вірші після Освенцима можна, але по іншому”.

Безпосередніх учасників і свідків тих подій стає все менше, проте цікавість до історії цієї війни не зменшується, і не тільки серед істориків та спеціалістів. Багато людей, що живуть в ХХІ віці, стараються осмислити ті страшні уроки, які піднесла війна, щоб не повторити їх.

Бабин Яр: в серці страх, в серці біль, в серці розпач...

Важливим моментом у збереженні пам'яті людей про Голокост і необхідності недопущення подібної трагедії надалі, є художнє осмислення Голокосту в літературі, кінематографі, музиці, образотворчому мистецтві.

Мистецтво дедалі частіше звертається до того, що було «вчора», експлуатуючи проблеми, пов'язані з історією та пам'яттю. Митці, які перебували в концентраційних таборах, фіксували табірну реальність. Мистецтво давало можливість увічнення, втішання, а також відчуття порятунку людяності. Повоєнні митці представляли цю травматичну історію з перспективи людей, що самі пережили пекло таборів або були безпосередніми свідками. Вони творили свої твори, які, з одного боку, свідчили про деградацію людини, а з другого боку, стосувалися оплакування й увічнення загиблих. Чимало творців лише через багато років після закінчення війни спромоглися порушити цю тему й заговорити про найбільшній досвід.

Митці звернулися до колективних переживань (колективної уяви та пам'яті), тому почали з'являтися питання про спільне, про пам'ять, історію, її конструювання та її значення для сучасності. З'явилося мистецтво, яке, «болісно ідентифікує миті, гостро висловлюється на тему маніпулювання знанням про минуле та пропонує його контрінтерпретацію».

На думку польської дослідниці історіографії Еви Доманської: «Будь-якою ціною ми хочемо зберегти пам'ять жертв – тих, що поволі відходять. Але кожна спроба, збереження цієї пам'яті, збирання спогадів пов'язуватиметься з новим відтворенням болю тих, кого травма стосується безпосередньо. Спогади болять, болить згадування про них (але парадокс якраз, можливо, полягає в тому, що вони потрібні, аби могло відбутися хоч якесь переусвідомлення травми)...»¹

Тому мистецтво, яке порушує тему Голокосту, іноді розглядають як певну терапію. Критики й теоретики мистецтва, покликаючись на ці дискурси, вказують на те, що мистецтво може допомогти в усвідомленні спогадів і влаштуванні символічного поховання. Кажуть, що мистецтво полегшує нам входження (символічне, психоаналітичне) у минуле, щоб вилікувати його для майбутнього. Однак важко сказати, чи мистецтво спроможне виконати це завдання. Та воно напевно сприяє критичній пам'яті, яка може допомогти нам ухилитися від повернення зловорожого минулого.² Важливим моментом у збереженні пам'яті людей про Голокост і необхідності

¹ І. Ковальчик Польське критичне мистецтво і Голокост // Часопис «Критика», Рік XVII, число 5-6 (187-188), С. – 39-45.

²[Електронний ресурс]–Режимдоступу:<http://culture3.net/wp-content/uploads/2013/10/Izabela-Kovalchuk.pdf>

недопущення подібної трагедії надалі, є художнє осмислення Голокосту в літературі, кінематографі, музиці, образотворчому мистецтві.

Галина Оломучкі³

«Я ніколи по-справжньому не думала про те, що мені судилося померти. Потреба у творчості переповнювала мене. Я перебувала в точно такому ж становищі, що й оточуючі мене люди, і повністю усвідомлювала, наскільки вони близькі до смерті. Але я ніколи не думала, що теж помру. Я перебувала в іншому світі, за межею реальності. Моє завдання полягало у відображенні того, що відбувається навколо мене. Я була очевидцем».

Так розповідає художниця Галина Оломучкі, що пережила Варшавське гетто, а також табір знищення Освенцим. Вона була однією з багатьох художників, які не припиняли творити в гетто і концентраційних таборах. Будучи свідком різноманітного та інтенсивного культурного життя, що мало місце під час Голокосту, ці твори мистецтва – головним чином малюнки або акварелі – являють собою безцінну інформацію про життя

³ Галина Оломучкі народилася у Варшаві 24 листопада 1919 року в єврейській сім'ї. З самого раннього віку в дівчинці був помітний художній дар, і перші дитячі спогади пов'язані у неї з малюванням. Коли почалася війна, Галині виповнилося 18 років. Вона потрапила в східну частину Варшавського гетто, де творчість стало для неї непереможною потребою. З Варшавського гетто Оломучкі депортували в Майданек. Там вона назавжди розлучилася з матір'ю, яку відразу відправили в газову камеру. Скоро настала черга самої Галини, проте в результаті невеликої заминки охоронець відволікся; їй вдалося вийти з колони і долучитися до групи жінок, які розносили по табору воду і котли з супом. Худенька і слабка, вона все-таки змогла підхопити відро і зробити вигляд, що вона теж одна з цих робітниць. Пізніше завдяки мізерній платі за малюнки і оздоблювальні роботи для адміністрації табору їй вдалося зміцніти. Коли Оломучкі відправили в Аушвіц-Біркенау, вона спочатку потрапила на текстильну фабрику, але робота у неї виходила погано, і їй порадили продовжувати малювати. Вона стала виконувати замовлення, що надходили від німців. Як плату їй давали хліб і сир, завдяки чому вона і змогла вижити. Іноді ув'язнені просили або навіть благали її намалювати їх самих або їхніх дочок. Можливо, це здавалося їм єдиним способом зберегти пам'ять про себе. 18 січня 1945 року вона покинула Освенцим в складі колони, яка прямувала "маршем смерті". Їх пригнали в табір Равенсбрюк, звідки Оломучкі перевели в табір Нойштадт, де вона була звільнена військами союзників. Після війни художниця повернулася до Варшави, а після декількох років поневірянь переїхала до Ізраїлю. Галина продовжувала малювати на протязі всього життя. Роботи, створені під час Голокосту і відразу після війни, були передані Галиною Дому-музею борців опору Гетто (Бейт лохам хагетаот). Інші її роботи можна побачити в музеї Яд ва-Шем в Єрусалимі, а також в інших галереях в різних країнах, включаючи Музей сучасної історії у Франції і музей концтабору Освенцим. /Д-р Пнина Розенберг Інтерв'ю з Галиною Оломучкі. Janet Blater and Sybil Milton. *Art of the Holocaust*. Pan Books, London, 1982. Mary S. Constanza. *Living Witness: Art in the Concentration Camps and Ghettos*. The Free Press, New York, 1982. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://art.holocaust-education.net/explore.asp?langid=3&submenu=200&id=5>

в'язнів табору. Вони є історичними документами, і першими людьми, хто усвідомив їх найбільше значення, були самі художники.⁴

Варшавське гетто, 1943 р.

Василь Овчинников

Василь Федорович Овчинников народився в 1907 році в селищі Кам'янське, яке потім стало містом Дніпродзержинськ.

З 1928 по 1932 рік навчався на факультеті монументального живопису в Київському художньому інституті. Був одним з перших членів Спілки Художників України. З 1936 до 1978 року працював директором музею Східного та Західного мистецтва (зараз Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків).

Під час війни Василю Федоровичу, як директору музею довелося керувати евакуацією музею. Війна почалася 21 червня, а вже в середині липня найцінніші експонати музею почали

⁴[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://art.holocausteducation.net/learn.asp?essayid=6&langid=3&submenu=3>

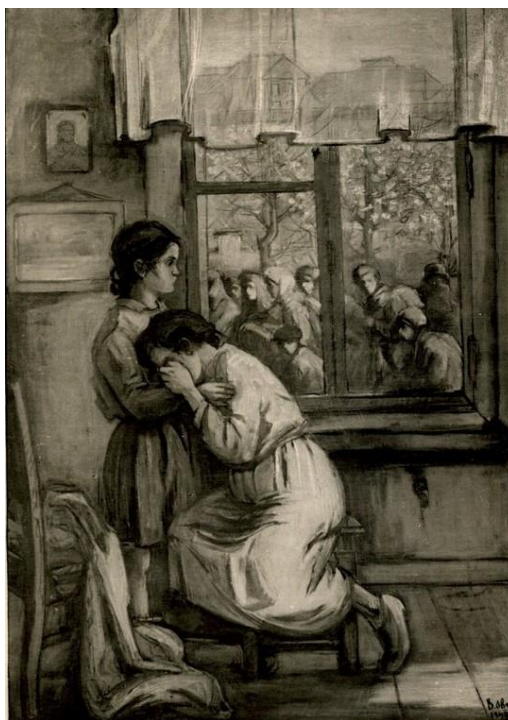
евакуювати до Уфи. Однак експонатів виявилось так багато, що в Уфі не вистачило місця і частина колекції довелося переправляти в Саратов і Перм. Після того, як більша частина колекції була розміщена в належних умовах, Василь Федорович вирушив на фронт.

Після війни Василь Федорович повертається до виконання обов'язків директора музею. Він став одним з кращих фахівців з сучасного мистецтва Західної Європи та Америки.⁵

Український художник Василь Овчинников зробив перші в світі роботи, присвячені трагедії Бабиного Яру.

17 травня 1949 р. на розширеному VI пленумі СРХУ було піддано жорсткій критиці творчість багатьох художників. «Рецидиви буржуазних націоналістичних тенденцій і національної обмеженості» було виявлено у творах М. Дерегуса, І. Шульги. А в пейзажах М. Глуценка, В. Мироненка, Г. Світлицького, С. Шишка – реакційну романтизацію, оспівування патріархальщини. Антипатріотичним було кваліфіковано триптих В. Овчинникова «Бабин Яр (Дорога приречених)».⁶

«Триптих про Бабин Яр»

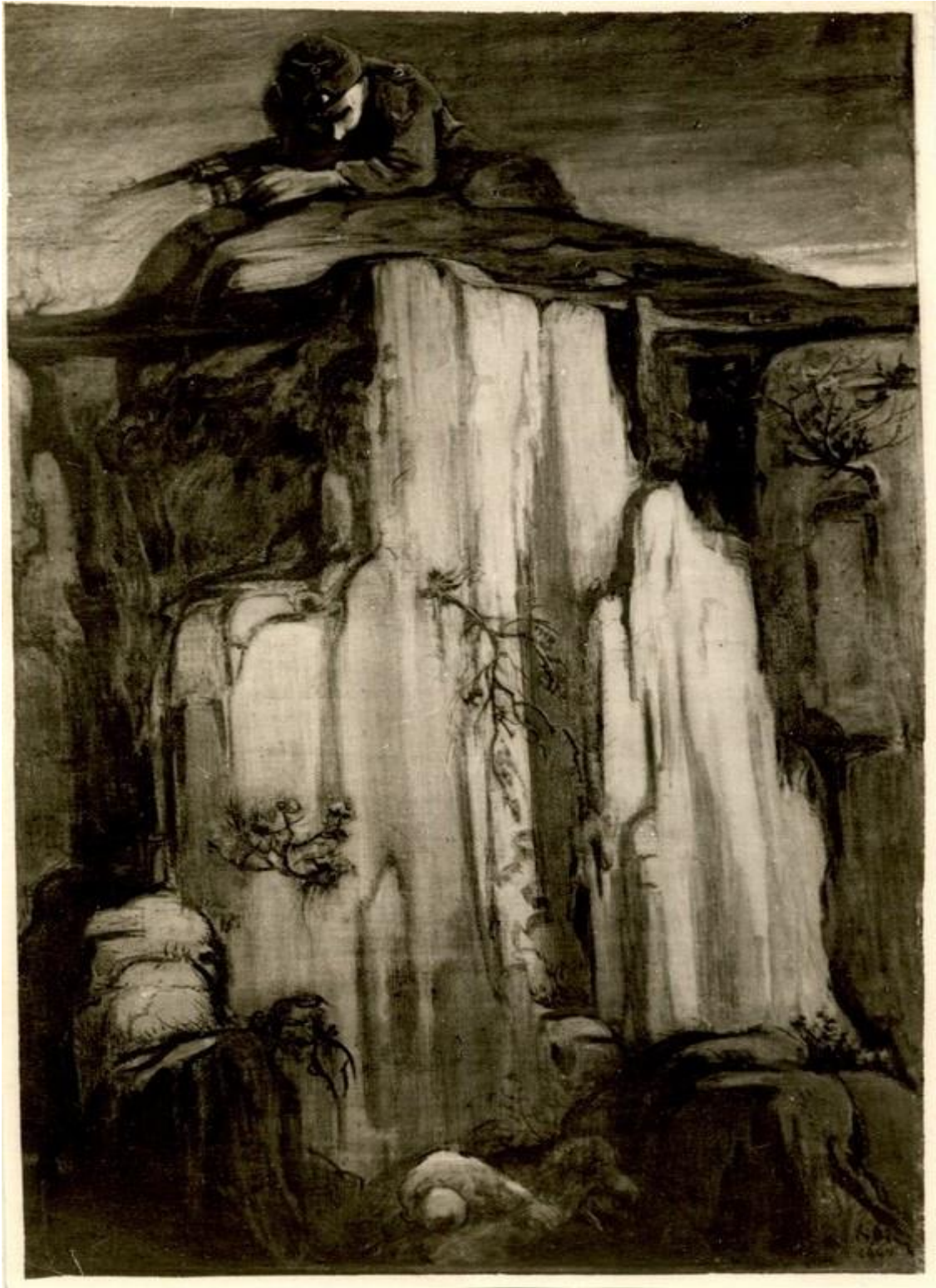

Овчинников В. Малюнок із серії «Бабин Яр».⁷

⁵ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://artru.info/ar/19592/>

⁶ О.М. Криволапов Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: Вибрані статі різних років. Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — Київ: Видавничий дім А+С, 2006. — С. 175. — 268 с.

⁷ Копія. б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 44, арк. 8.

Овчинников В. Малюнок із серії «Бабин Яр».⁸

⁸ ЦДАМЛІМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 44, арк. 2.

Овчинников В. Малюнок із серії «Бабин Яр».⁹

Овчинников В. Малюнок із серії «Бабин Яр».¹⁰

⁹ Копія. б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 44, арк. 4..

¹⁰ ЦДАМЛМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 44, арк. 1.

Овчинникова О. „Василий Овчинников сделал первые в мире работы, посвященные трагедии Бабьего Яра...”. Про творчість Овчинникова В.Ф. Маш., ксерокопія, 1997 р. Копія.¹¹

2 Украинский художник Василий Овчинников сделал первые в мире работы, посвященные трагедии Бабьего Яра.

Василий Федорович Овчинников (1907-1976) - украинский художник, Заслуженный деятель искусств Украины, бессменный (с 1936г. до самой смерти) директор Киевского музея западного и восточного искусства.

Во время Великой Отечественной войны эвакуировал главные шедевры музея в тыл, был на Сталинградском фронте, где расписывал агитпоезд, и с первыми нашими частями вернулся в Киев. Первым делом кинулся в Музей, где по пустым залам ветер гонял осенние листья из Шевченковского сада, потом помчался к нашему дому на Костельскую, 6. Дома не было. Уцелел лишь фасад (мы жили во флигеле). У дворничихи стал расспрашивать о судьбе соседей. Так случилось, что многие наши соседи были еврейские семьи

- Зальдисы?
- Ушли в Бабий Яр.
- Книжники?
- В Бабий Яр.
- ???
- В Бабий Яр, в Бабий Яр...

Трагедия не была абстракцией. Она имела конкретные лица людей, живших рядом. На другой день он побрел к Бабьему Яру, бродил и рисовал в альбомчике глинистые овраги, остовы облетевших деревьев, старые памятники. Как художник может поведать о своем потрясении? - карандашом...

Постепенно из маленьких набросков у художника-монументалиста вырос замысел - создать монументальную серию-реквием, посвященную трагедии. Союзом художников и Министерством культуры идея художника была поддержана, решено было на месте трагедии соорудить Пантеон, стены которого украсить фризом - росписями художника.

Вскоре в Киев вернулся и друг Овчинникова - художник З.Толкачев, который привез свои работы "Майданек" и "Цветы Освенцима". Он сделал их, войдя с нашими частями в эти зловещие лагеря смерти, когда там еще

¹¹ ЦДАМЛМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 105, арк. 1, 5, 6

Прошло 30 лет... На посмертной персональной выставке Василия Федоровича Овчинникова (он не дожил до нее 9 дней), занявшей 7 огромных залов Киевского музея западного и восточного искусства, на главной стене центрального зала экспонировалась серия "Оккупанты в Киеве". Это была расширенная тема того многострадального, уничтоженного "Бабьего Яра". Серия состояла уже из пяти работ, можно даже сказать - из семи, так как центральное полотно "За час до расстрела" - триптих.

... "Бабий Яр" рисовал человек 37 лет от роду, только что "вылетевший" из пекла войны. И в манере исполнения "Бабьего Яра", в его летучем, нервном рисунке, в лихорадочно вспыхивающих световых пятнах - достоверность, "фотографичность" "очевидца", до глубины души потрясенного произошедшим только что, который, не имея времени останавливается (чтобы не забыть!) должен "важелем" поведать о своем потрясении от увиденной трагедии.

Шельмование и травля не сломили художника, он продолжал работать над темой "Бабьего Яра" все последующие 28 лет (параллельно с другими темами) и пришел к завершению темы, к "Оккупантам в Киеве" седьм 65-летним человеком. Годы эти были наполнены изнуряющим трудом, совершенствованием мастерства, постижением философского смысла Бытия и назначения в нем человека. Серия "Оккупанты в Киеве" сделана рукой этого 65-летнего путника, изучившегося не плакать навзрыд, а хранить слезы в сердце. И кажущаяся скупость выразительных средств - это целомудрие молчания перед великой человеческой трагедией.

Серия монолитно-архитектурно выстроена, что придает ей монументальную мощную целостность. "Замковым камнем" серии является ее центральное полотно "За час до расстрела". Группа женщин-смертниц. Они обнажены, им мародеры приказали раздеться. Они жмутся друг к другу в тревоге. А в центре - мать, кормящая грудью ребенка (за час до расстрела!) Вот эта идущая в небытие мать, кормящая грудью дитя - и композиционный и смысловой центр всей драматической серии. Квадрат этого полотна подкреплен с двух сторон двумя узкими вертикальными прямоугольниками: слева "Тополь", справа "Опаленные деревья" - символы Жизни и Смерти.

Слева от этого триптиха - "Дорога обреченных" - повторение, но более обобщенное и сконцентрированное "Дороги обреченных" из "Бабьего Яра" 1946г.

Справа от триптиха - "Мужество" - процессия пленных солдат, за-

56

щитников Киева, погибших также в Бабьем Яру.

"Начинает" серию (если смотреть, как обычно, повествовательно, слева направо) полотно "Яр" - немецкий автоматчик склонился, как трусливый хищник, над глинистым оврагом, где не нарисованы, а предполагаются где-то ниже рамы, в глубине оврага расстрелянные жертвы. Но серия-то смотрится от центра, и, казалось бы "Яр", расстрел, эпилог, а смотрится прологом. Философский, а не повествовательный замысел в том, что "следствие" стало "причиной": следствие фашизма - причина трагедии.

б) Настоящий же эпилог - "Воозмеадие" - !

И через всю серию, из картины в картину тянутся непрерывным фризом овраги Бабьего Яра.

Пришли другие времена. Серия Василия Овчинникова "Оккупанты в Киеве" ("Бабий Яр") демонстрировались дважды в Киеве, в Днепропетровске. Она передана в Днепропетровск, в родной город художника, где находится в запасниках.

Почему не в Киеве? Она ведь о киевской трагедии, о киевлянах, так трагически ушедших в киевскую землю и ставших киевской землей.

Даже великий мексиканский художник Давид Альфаро Сикейрос, которому Василий Федорович, будучи в Мексике, показывал фото своих работ, задал этот вопрос.

Я знаю, что в государстве Израиль относятся с большой благодарностью к людям разных национальностей, помогавшим еврейскому народу в годы Катастрофы. Там много людей, чьи близкие погибли в Бабьем Яру. И, возможно, увидя работы Василия Овчинникова, им стало, ^{бы}немножко теплее в этом мире, от того, что украинский художник первым в мире из художников откликнулся на их боль. Почему на "их" боль - "чужой" боли не бывает. Пока мы люди.

Елена Овчинникова

10.11.97
Киев

Ілля Клейнер

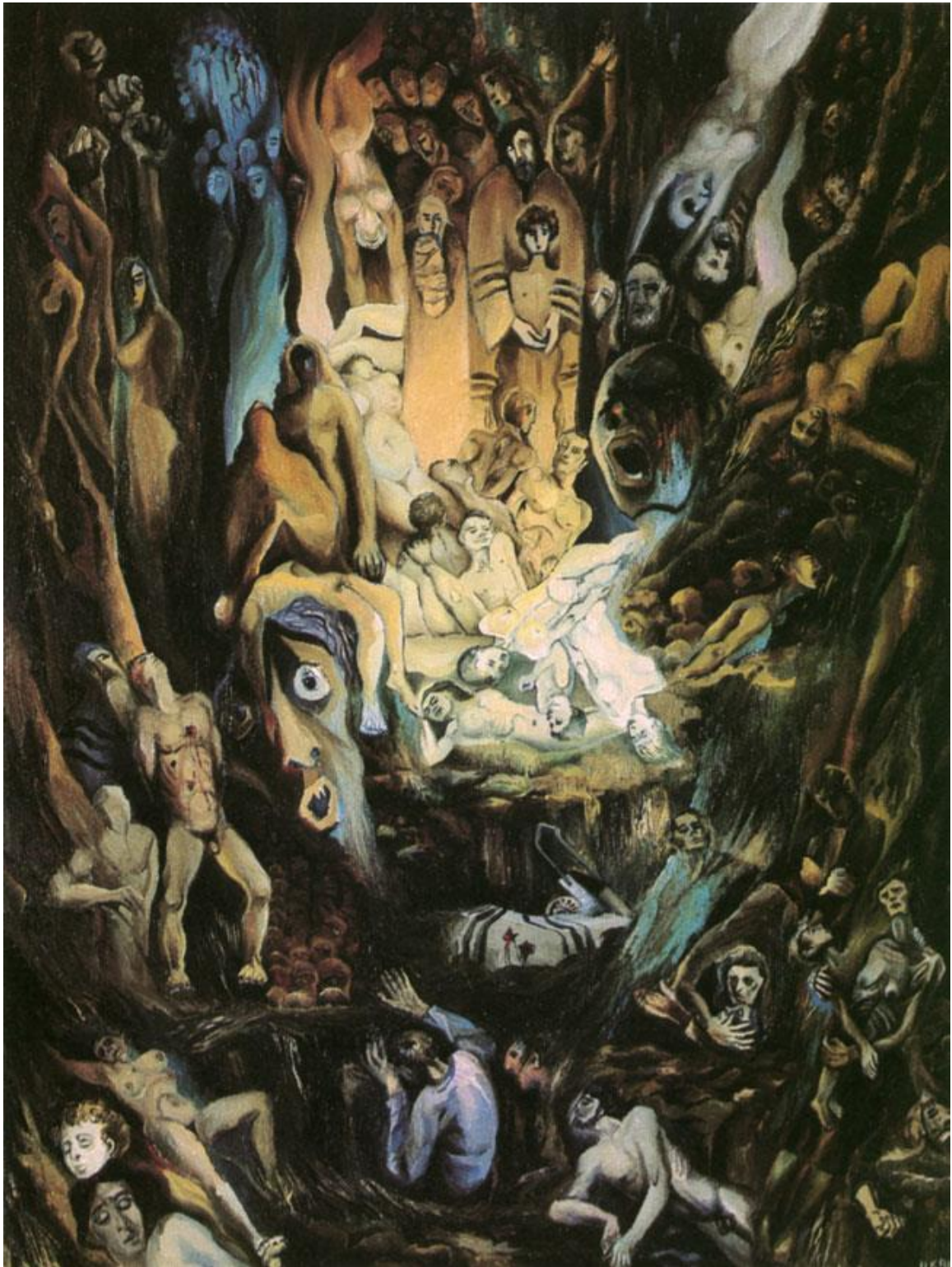
Клейнер Ілля Олександрович – художник, роботи якого прикрашають збірки багатьох відомих колекціонерів по всьому світу. Творчість Іллі Клейнера барвисте, образне і різноманітне. Здається, всі напрямки сучасного живопису доступні його впевненості і пристрасного пензля.

Одна з тем його творчості – Голокост. У своєму відгуку про творчість цього художника Фазіль Іскандер сказав так: "Для мене мистецтво в картині спалахує там, де я бачу неабиякі ознаки опору хаосу, де відчуваю неухильну волю Творця до добра. Кожного разу вона виражається по-різному, але ми – глядачі – її повинні відчувати. І в крику відчаю ми можемо відчутти волю до добра і початок гармонізації життя, бо художник змусив нас почути цей крик і зупинитися".¹²

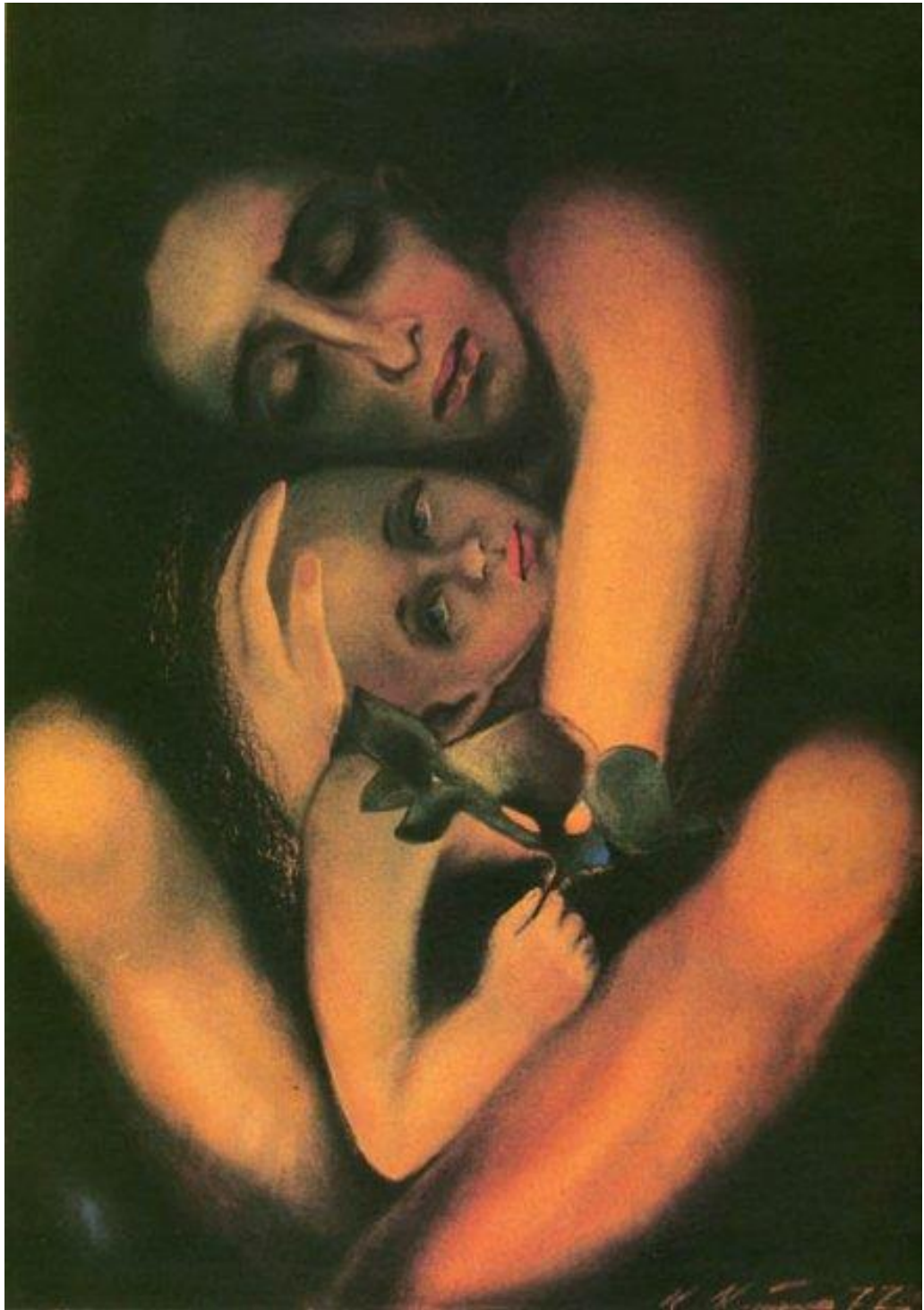

Діти Голокосту
(Оргаліт, олія, 2006 р.)

¹²[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ikleiner.ru/gallery/holocost/>

Бабин Яр
(Олія, полотно, 1991 р.)

Колискова Бабиному Яру «Материнство»
(Пастель, картон. 1973 р.)

Гернад Гольд

Гольд Гернад (Герман) Мойсейович – єврейський художник у мистецтві України. Живописець, художник, аквареліст. Член Спілки художників СРСР (1964).

Улюбленою технікою є олійний живопис, а аквареллю він володіє майстерно.

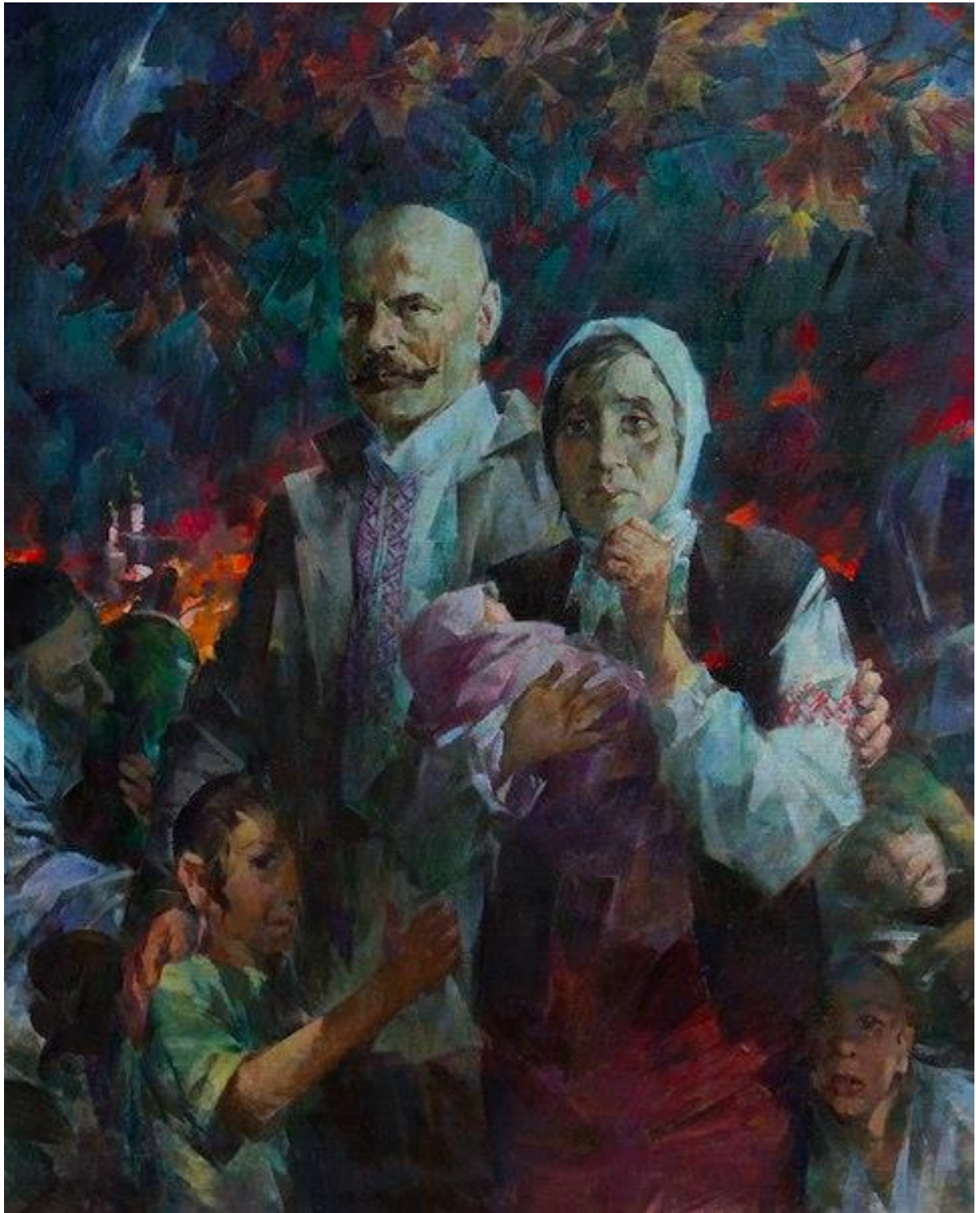
Тяжіє до драматизації зображень (особливо сюжетних і портретних), оживляючи ускладнену зеленувато-коричневу, або чорно-вохристу гаму інтенсивними спалахами-«ударами» яскраво зелених, відкрито-червоних або золотавих тонів, що при вишукано-нюансированній колірної «оркестровці», бездоганному малюнку і динамічній композиції, при темпераментному, впевненому листі повідомляє його роботам відчуття виконаних на одному диханні, надає надзвичайну переконливість образів, незалежно від того, написані вони з натури, або створені уявою митця.

Роботи знаходяться: у музеях і галереях Росії та Україні (Москва, Курськ, Воронеж, Київ, Черкаси), Національному Музеї Літератури Україна (Київ), в Київському Музеї Російського Мистецтва, Центральному Музеї Збройних Сил Росії (Москва), Академії Наук Росії (Москва), Франції (Париж, Марсель), Греції (Афіни, галерея «Джоконда»), Ізраїлю (Єрусалим, галерея «Eden», галерея «Luvaton L»), США (Нью-Йорк, Маямі), у Фондах Міністерства Культури і Спілки Художників Росії та Україні, а також у приватних збірках по всьому світу.¹³

¹³ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.people.su/ua/29434_2

«Вічний поклик (Бабин Яр)»

Праведники народів світу

(Подвійний портрет дідуся та бабусі головного нейрохірурга України, академіка Євгена Педаченко, ці прості люди - Афанасій Іванович та Софія Юхимівна - удостоєні високого звання Праведників народів світу за порятунок єврейських сімей під час Голокосту.)

Оксана Моложанова

Оксана, репатріантка з Києва, удостоєна премії імені Германа Штрука за досягнення в галузі образотворчого і пластичного мистецтва. Цю премію вручають художникам і скульпторам Хайфи з дня утворення Держави Ізраїль. У Оксани пройшли дві персональні виставки в Хайфі, вона отримала запрошення брати участь у міжнародному конкурсі в Італії. Цей успіх тим більш значущий, що Оксана Моложанова до приїзду в Ізраїль ніколи не

брала в руки пензель.¹⁴

На персональній експозиції у виставковій залі Спільки художників Ізраїлю Бейт Шагал Оксана Моложанова представила роботу «Єврейська мадонна». Прообразом героїні портрета послужила молодша сестра бабусі художниці Тетяна Маркус.

На картині зображена молода жінка з немовлям на руках, за її спиною бушує полум'я. У правій ручці – брелок – зірка Давида.

Розповідає Оксана Моложанова: «Про те, що сестру бабусі, через майже 70 років після її смерті, нагородили орденом «Золота Зірка» в нашій родині дізналися з Інтернету. Картина «Єврейська мадонна» – це данина моїй родинній пам'яті і пам'яті про Другу світову війну, що почалася 70 років тому з бомбардувань і артилерійських обстрілів міст і вбивства мирного населення, в першу чергу масового знищення євреїв, як це сталося в Києві в Бабиному Яру... Для мене найстрашніше, якщо наші діти не будуть знати про це і не будуть говорити ...»¹⁵

¹⁴ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.alefmagazine.com/pub1772.html>

¹⁵[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://klim-reporter.com/madonna-iz-babegoyara.html>

Єврейська мадонна (Мадонна з Бабиного Яру)

Олег Пронтенко

Олег Пронтенко народився в Києві в 1964 році. Став малювати з 5 років. У 8 років пішов в ізо студію. У 11 років вступив до художньої школи, викладач Гордієнко В.А. Після закінчення школи служив в Радянській Армії. У 1991 році закінчив Київський державний педагогічний інститут ім. Драгоманова. Після закінчення інституту працював у школі викладачем історії та малювання. Був керівником ізо студії, художником-оформлювачем і ким доведеться ...

Після 1992 кризового року практично припинив активну художню діяльність. Не торкався до пензлів десять років. Подолавши життєву і творчу кризу, повернувся до активної творчої діяльності в 2002 році. Вільний художник. Керівник ізо студії. Працює в жанрі пейзажу, міського пейзажу і історичного живопису. Пише маслом і аквареллю. Роботи знаходяться в приватних колекціях України, Росії, Франції, США.¹⁶

"Де ти Мамо?" Бабин Яр.

(Полотно, олія, 2010 р.)

¹⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://artnow.ru/ru/gallery/206/9095.html>

Серафим Володін¹⁷

У своїй творчості Серафим Олександрович Володін дотримується класичних традицій, але, незважаючи на це, його твори не можна дорікнути в одноманітності манери виконання і стилю. Він не ставить перед собою мету вразити глядача. Твори Володіна Серафима Олександровича створені для думаючих людей. Вони допомагають по-іншому поглянути на світ, оцінити його неповторність і красу. Головним жанром художника є портрет. Завдяки вмінню побачити суть людини, правильно вловити його характер, художник майстерно передає полотну риси своєї моделі, зосередивши погляд на рисах обличчя і очах людини, яка йому позує. Незалежно від техніки робіт художника, створені на його портретах образи не здатні залишити байдужим жодного глядача.¹⁸

Найпершою і головною його картиною стала «Мадонна». Над цим твором Серафим Володін працював без малого 40 років. «Мадонна» змінювалася і удосконалювалася. Ескізи, малюнки, портрети,... була пророблена колосальна робота, перш ніж образ був знайдений. І навіть вже знайдений образ все одно був змінений до невпізнання.... Затримайте свій погляд на прекрасному обличчі цієї жінки, величезні сумні очі спрямовані кудись углиб своєї душі. Вона вже готова прийняти уготовану їй долю, але її руки міцно стискають тільки дитини, пальці просто вп'ялися в нього, вона хоче захистити його від останніх ударів, які завдають їй біси в образі людини. Землистий колір шкіри із цівкою крові, подертий одяг свідчать про перенесені нею фізичні страждання, але, незважаючи на це, її образ більш ніж прекрасний, а спадаючі промені надають йому божественності. Картина дуже символічна – мадонна – це не тільки жінка, ведена на розстріл, це істина, це правда, це світло, це любов, це саме життя. А позаду зло, воно задоволене, так як зараз сила на його боці».¹⁹

¹⁷ Серафим Володін народився в селі Кузяєво Волоколамського району, Московської області. Після війни жив і працював у Красногорську. В 1967 р. закінчив художньо-графічний факультет Московського державного педагогічного інституту. З 1995 р. - член Міжнародної асоціації художників і графіків при ЮНЕСКО. Твори С. Володіна знаходяться в збірках Меморіального Музею Маутхаузена (Німеччина). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://artgallery.krasno.ru/IMAGES/Paintings/Volodin%20S.htm>

¹⁸ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naходka.od.ua/painting/532-xudozhnik-serafim-aleksandrovich-volodin.html>

¹⁹[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://fotki.yandex.ru/users/kasparova2/album/142907>

Мадонна

Бабин Яр

Бабин Яр

Михайло Звягін

Михайло Леонідович Звягін (художник, скульптор, письменник, колекціонер) народився в Ленінграді (Санкт-Петербург) в 1931 році. В даний час живе в США.

Тема страждань єврейського народу в роки Другої світової війни була близька Михайлу вже тому, що його батько, єврей за національністю, який пішов на фронт добровольцем, був важко поранений в боях під Ленінградом і помер у військовому госпіталі на початку 1942 року. Все це ще тоді глибоко відгукнулося в його душі. Отримавши художню освіту, він задумав написати цикл картин на цю тему, почавши працювати над ескізами в першій половині сімдесятих років. Спочатку хотів писати в реалістичній манері, де були б зображені вбивці у фашистській формі і їх невинні жертви. Але потім справедливо розсудив, що це буде занадто прямолінійно, в лоб. Він вирішив зіставити людей і кровожерливих звірів, що уособлюють всесвітнє зло. У підсумку йому вдалося створити узагальнено-символічні, філософської глибини твору.

Його картина «Бабин Яр» в оранжево-червоних сполохах, що викликає почуття тривоги і небезпеки, що насувається, злісні, ікласті тварини, подібні виплодку пекла, пожирають і мучать нещасних людей. Вгорі на передньому плані стоїть шибениця з повішеною людиною.

Доля цього чудового, масштабного твору площею вісім з половиною квадратних метрів за радянської влади була непростюю. Історія Голокосту тоді всіляко замовчувалася. Коли автор приніс картину на виставку, де головував володар різних звань, нагород і премій Е. Мойсеєнко, її відкинули, порахувавши неактуальною. Тільки одна людина проголосувала „за” – старий російський інтелігент і живописець Гліб Олександрович Савінов.

Пізніше картина «Бабин Яр» була включена автором в його персональну виставку, яка проходила в Москві в 1990 році, де було представлено близько півтори сотні його полотен.

На полотні «Біль – пам'яті жертв» в похмурих чорних тонах зображена жінка, в жаху обхопивши голову руками. Друга називається «Філософ». На полотні ми бачимо старого єврея в талесі. Обидва персонажі зображені босими. Ступні їхніх ніг великі, костисті і жилаві. Майстер навмисно використовував прийом гіпертрофії цих частин тіла своїх героїв, щоб посилити емоційний вплив на глядачів, підкреслити приналежність своїх героїв землі, по якій вони ступали, перш ніж бути закатованими і убитими.²⁰

²⁰[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.borisrubin.com/author/boris/>

Бабин Яр

Біль – пам'яті жертв

Філософ

Бурак Олександр Пилипович

Олександр Пилипович Бурак – один з найбільш відомих живописців Уралу середини ХХ століття. Член Співки художників СРСР (з 1951), Заслужений художник РРФСР (1964). Завідував кафедрою малюнка, живопису і скульптури Свердловського архітектурного інституту (1968-1989).

Професор Олександр Бурак працював переважно в жанрах пейзажу і жанрового живопису. Написав понад 3000 робіт. Постійний учасник художніх виставок, як в Росії, так і за кордоном (зокрема його виставки проводилися в галереї Марко Датріно в Італії). Твори зберігаються в Державній Третяковській галереї, Єкатеринбургському музеї образотворчих мистецтв, інших музеях і приватних колекціях.²¹

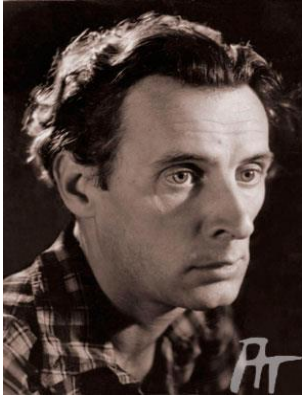

Бабин Яр

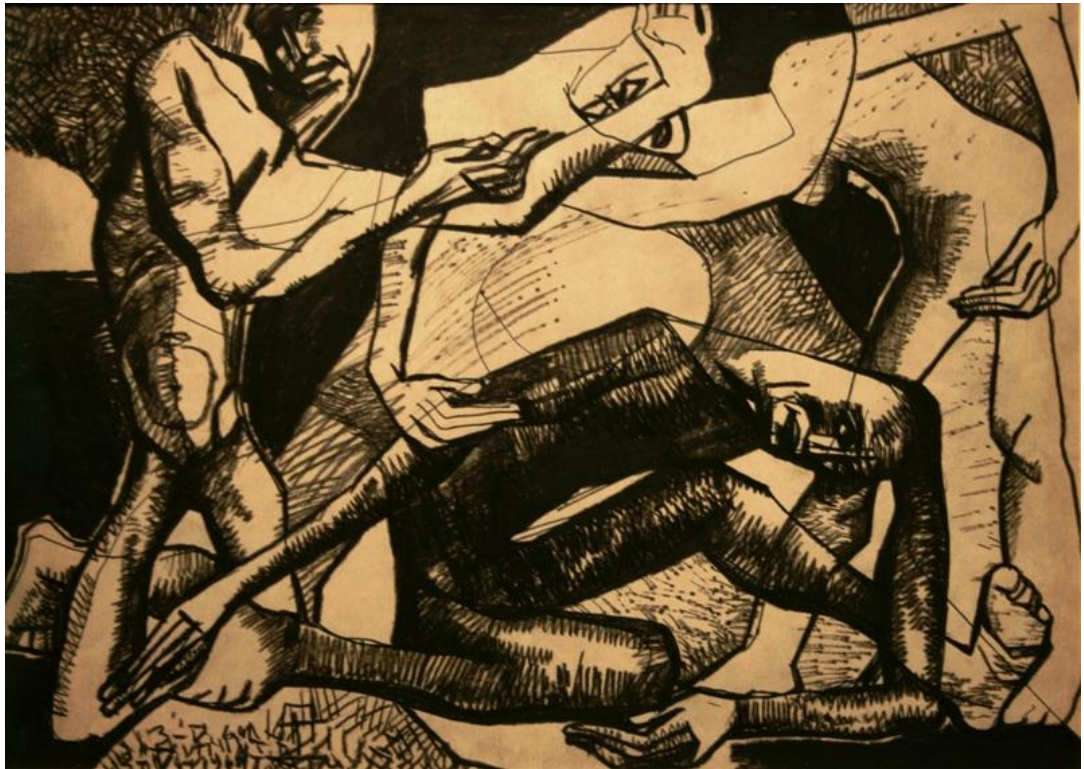
(1960-і рр. Картон, масло)

²¹[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://odl-art.ru/products/1034454>

Олександр Тихомиров

Олександр Дмитрович Тихомиров народився 1 січня 1916 року в Баку. Після 6 класу школи працював у майстерні реклами та навчався на робітфаку. У 1934 р. вступив на 2-й курс Бакинського художнього училища на живописний факультет. У 1944 р. вступив на третій курс Московського художнього інституту ім. Сурікова. Про роботи молодого художника – пейзажі і натюрморти в традиції російського імпресіонізму – Р. Фальк відгукувався схвально, відзначаючи, що О. Тихомиров володіє «французьким оком» в живопису.²²

Бабин Яр

В 2013 році на виставці в Єврейському музеї та центрі толерантності вперше були представлені роботи Олександра Тихомирова, раніше невідомий, але дуже суттєвий пласт творчості майстра. Це трагічні, пронизливі графічні аркуші 1950-1980-х років, присвячені темі Голокосту. Вони були знайдені спадкоємцями – при перегляді архіву дочки Тихомирова, Анни, теж художниці. Серед її ескізів і графічних аркушів виявилася папка з написом «Голокост», зробленої рукою Тихомирова. Ця випадкова знахідка і послужила імпульсом для організації виставки *«Не предавая забвению...»*.

²²[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tikhomirovfond.com/biografiya#top>

Звернення Олександра Тихомирова до знакових трагічних подій ХХ століття, які символізуються словами «Освенцим», «Бабин Яр», «Голокост», входило в загальну лінію осмислення ним загальнолюдських проблем злочину і покарання, провини і її переживання, чужого лиха і її включення у власний духовний досвід.

Головний мотив і виразний елемент малюнків Олександра Тихомирова – фігура людини: самотня – безтілесна, пронизливо лірична або потужна, що володіє майже скульптурною пластикою; або є частиною багатофігурної композиції – то різко динамічної, то застиглої, скорботно величної.

Через зображення людського тіла, його пластику і жести, вдаючись до деформації форм, контрастів чорного і білого, діагональних побудов і перетинів форм художник передає нелюдську біль, страждання, відчай.²³

Бабин Яр

²³ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cultobzor.ru/2013/10/aleksandr-tihomirov/>

Фелікс Лемберський

Фелікс Лемберський починав художню освіту на Україні в 1920 роки. Він навчався в Культур-Лізі (1927-1930), у Київському Художньому Інституті (1933-1935, студія Павла Волокідіна) і в Ленінградській Академії Мистецтв (1935-1941, студія Бориса Йогансона). Його мистецтво об'єднало школу авангарду і соціалістичного реалізму. Лемберський був одним з основоположників руху нон-конформістів в Ленінградській Спілці Художників наприкінці 1950-х – початку 1960-х років.²⁴

Мистецтво Фелікса Лемберського відрізняється підкресленим драматизмом образів, звернутого до теми людського страждання і стійкості, опору злу і насильству. Він володів сильним мальовничим темпераментом: форсований, гарячий, тривожний колір, різка, стрімка форма, експресія пластичних і символічних відповідностей. Разом з тим шлях Лемберського – від соцреалізму ранніх років до умовного перетворення, метафоричній мові пізніх творів – представлено моделлю історичної долі чесного і думаючого художника в умовах тоталітарної держави.

Його твори знаходяться в музеях та приватних збірках в Росії, Ізраїлю, США та інших країнах.²⁵

Розстріл: Бабин Яр
(Полотно, олія, 1944-1952 рр.)

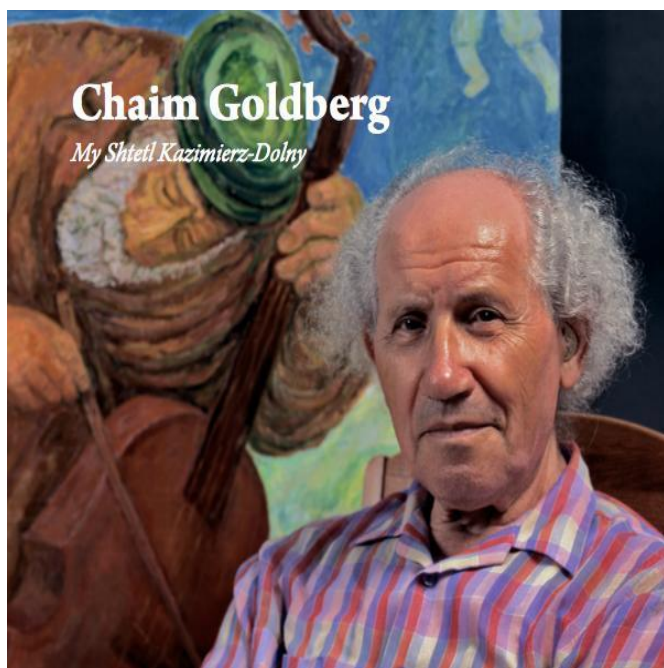
²⁴ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.people.su/64350>

²⁵[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mtsconverter.ru/zymufiomnai/%D0%9B>

Розстріл: Бабин Яр
(Полотно, олія, 1944-1952 рр.)

Хаїм Гольдберг

Хаїм Гольдберг (20 березня 1917 р. – 26 червня 2004 р.) єврейсько-польсько-американський художник, живописець, скульптор і гравер. Він відомий тим, що був літописцем єврейського життя в невеликому польському селі де він народився – Kazimierz Dolny у східній Польщі; і як живописець мистецтва ери Голокосту.²⁶

В 2014 році в Надвісянському музеї відбулася виставка картин Хаїма Гольдберга – перша не тільки в Польщі, але й у Європі.

В картинах на численних жанрових сценах представлено мирне співжиття жителів Казімеж-Дольни, і поляків і євреїв. Це мультикультурне і багатонаціональне співжиття – було характерне для Польщі, протягом століть воно було гордістю і зразком для багатьох європейських країн. Хаїм наповнив свої картини людськими долями – долі радості і болю, життя і смерті, повсякденності і вічності.

Окрема тема виставки була доля людини під час Другої світової війни. Переживши Голокост, Гольдберг вирішив віддати належне тим, хто не мав щастя. Пам'яті розстріляної спільноти Казімежа, поляків і євреїв, він присвятив багато місця у своїх роботах.²⁷

²⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.thefullwiki.org/Chaim_Goldberg

²⁷ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mnkd.pl/chaim-goldberg-powrot-do-kazimierza-nad-wisla-galeria-wystaw-czasowych>

Бабин Яр
(*Sperus Museum, Chicago.*²⁸)

²⁸ [Электронний ресурс] – Режим доступу: [Illinoishttp://voiceseducation.org/node/535](http://voiceseducation.org/node/535)

Михайло Туровський

8 травня 1933 року в Києві народився Михайло Саулович Туровський – американський і український художник, письменник-афорист, Народний художник України та член Академії мистецтв України. Працює в галузі станкової та книжкової графіки. Є автором ілюстрацій до творів В.Стефаника (1966), Л. Українки (1967), І. Франка (1969), Шолом-Алейхема (1980-1990) і ін. З 1979 року живе в Нью-Йорку (США).

Як розповіла відомий мистецтвознавець Алла Ревенко, Михайло Туровський написав величезну серію картин, присвячених Голокосту. У 2001 році в Національному художньому музеї України відбулася велика виставка цих живописних робіт. Вона була схвально оцінена – так само, як і виставки на тему Голокосту, які демонструвалися в ООН і в Єрусалимі.

Як додав сам М. Туровський, після виставки в ООН свій цикл він представив в одному з найбільших соборів світу в Нью-Йорку. «Я був щасливий, що мені вдалося ввести групу людей, приречених на смерть, в портал християнського храму. Бо християнство – це дитя іудаїзму. Коли я побачив все це, я заплакав»²⁹, - сказав художник.

Бабин Яр

²⁹ Валентина Пащенко Фільм за серією картин Михайла Туровського, присвячений Бабиному Яру, знімуть в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/>

Йосип Козаковський

Пам'ять про жертви Катастрофи єврейства Європи відображена в Кнесеті і в ряді творів єврейських художників. В одному з найбільш значущих місць – на урядовому поверсі біля входу в парламентську канцелярію прем'єр-міністра Ізраїлю, висить картина уродженця СРСР Йосифа Козаковського «Ведені на страту (Бабин Яр)».

Картина, виконана в криваво-темній колірній гамі, не тільки нагадує про звірства нацистів, здійснених ними в Києві в Бабиному Яру восени 1941 р. Швидше, це збірний образ трагедії єврейського народу, знищених від рук нацистів на окупованих територіях СРСР.

Козаковський зобразив і себе в центрі картини в образі солдата Червоної Армії, який втік з полону і приїхав відвідати своїх рідних, а зараз разом з ними він конвоюється на страту.

Коли Йосип Козаковський репатріювався в 1969-му році, він провіз картину «Ведені на страту (Бабин Яр)» в підкладці свого пальто, побоюючись, що радянська влада заборонить її вивезення. Через кілька місяців після репатріації, на початку 1970 р. художник помер, і Кнесет придбав цю картину у вдови покійного.

Ведені на страту (Бабин Яр).

Зміст

Передмова.....	1
Бабин Яр: в серці страх, в серці біль, в серці розпач.....	5
Оломучкі Галина.....	6
Овчинников Василь.....	7
Клейнер Ілля.....	14
Гольд Гернад (Герман).....	17
Моложанова Оксана.....	20
Пронтенко Олег.....	22
Володін Серафим.....	23
Звягін Михайло.....	26
Бурак Олександр.....	30
Тихомиров Олександр.....	31
Лемберський Фелікс.....	33
Гольдберг Хаїм.....	35
Туровський Михайло.....	37
Козаковський Йосип.....	38